

CENGİZ AYTMATOV ROMANLARINDA KAYIP BABA İMGESİ VE YETİM ÇOCUKLAR

Salim ÇONOĞLU*

Öz

Bu makalede, Cengiz Aytmatov'un "Gün Olur Asra Bedel", "Toprak Ana" ve "Beyaz Gemi" adlı romanlarında "kayıp baba imgesi" ve "yetim çocuklar" üzerinde durulmaktadır. Adı geçen romanlardaki babasızlık, batıda olduğu gibi salt modernliğin bir parçası değil, aynı zamanda bir savaşın sonucudur. Söz, babasızlıktan açıldığında, akla İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dünyanın dört bir tarafında milyonlarca çocuğu yakından ilgilendiren kader gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı, kapısını zorla yokladığı her eve yokluk, kıtlık, ölüm getirmekle kalmaz, ailenin temel direği olan babaları da zorla evlerinden kopararak geride yetim çocuklar bırakır. Bu yetimlik sadece cismani/fiziksel anlamda değil, aynı zamanda zihinsel anlamda da bir yetimlik ya da kaybediştir. Aytmatov romanlarındaki kayıp babaları ve yetim çocukları da savaşın açtığı bu pencereden değerlendirmek doğru olur. Cengiz Aytmatov'un babasızlığı/yetimliği çift taraflıdır. Bir taraftan kendi babasızlığı diğer taraftan da toplumu bir arada tutacak bir siyasi iktidarın yoksunluğu; yazarın bu çift taraflı yetimliği kültürle telafi etme isteğini anlamlı kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, babasızlık, roman, kayıp baba, yetim çocuklar

THE IMAGE OF FATHER LOST AND ORPHAN CHILDREN IN THE CHINGIZ AITMATOV'S NOVELS

Abstract

In this article, Cengiz Aytmatov's "Gün Olur Asra Bedel", "Toprak Ana" and "Beyaz Gemi" in his novel "missing father image"

and " orphans " are emphasized. Missing father as in the west is not only an important part of modernity, is the result of a war at the same time. I promise, when opened from missing father mind, the four corners of the world after the Second World War, the fate of millions of children clinging to come away with. Second World War, forced the door of every house polls poverty, famine, death brought not only the father of the fundamental pillars of the family forced from their homes by breaking leaves behind orphans. This orphanhood only bodily /physical sense but also in the mental sense is an orphan or fall from grace. Aytmatov missing father and orphaned children in the war in novels started to evaluate this window is correct. Cengiz Aytmatov in the fatherless/ orphan is double-sided. On the one hand their fatherless on the other hand to hold the society together deprivation of political power, this double-sided orphan request to compensate the culture is meaningful.

Key Word: Cengiz Aytmatov, missing father, novel, orphans, fatherless

Giriş

Babasızlığın, Batıda modernliğin önemli bir parçası olduğu bilinmektedir. Özellikle, Fransız İhtilali'yle başlayan babaların dünyasından kopuş/uzaklaşma, giderek etkisini arttırır ve ihtilal sonrası dönemde ataerkil babanın geçmişten gelen krallığını tamamen ortadan kaldırmak istenir. Dieter Thoma, "*Babalar Modern Bir Kahramanlık Hikâyesi* " adlı kitabında geleneksel baba modeline karşı çıkışların nasıl başladığından söz ederken özellikle modernliğe vurgu yapar. Toma'ya göre, geleneksel baba modeliyle ne yapılacağı konusunda bütün olası senaryolar 19. Yüzyılda sahneye konulmuştur: Israrla savunma ve sertçe ret, kafa üstü çöküş ve yumuşak dönüşüm. Ailesine acımasızca şiddet uygulayan baba teşhir edilir ve üstüne çullanılır. Babanın kaybı ve ailenin çöküşü gözlemlenir ve bundan yakınılır! Pek gür bir sesle olmasa da, ailenin hayrına babanın dönüşmesi gerektiğine değinilir. Ancak en sonunda tiz bir sesle, sosyal çözülmeyi önleyecek kurtarıcı olarak övülen ataerkil babanın yeniden tesis edilmesi yönünde çağrılar yapılır. (Thoma 2011: 126)

Söz, babasızlıktan açıldığında, akla sadece modernlik değil, dünyanın dört bir tarafında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra milyonlarca çocuğu yakından ilgilendiren kader gelir. Babasızlık salt modernliğin önemli bir parçası değil, aynı zamanda bir savaşın sonucudur. İkinci Dünya Savaşı, kapısını zorla yokladığı her eve yokluk, kıtlık, ölüm getirmekle kalmaz, ailenin temel direği olan babaları da zorla evlerinden kopararak geride yetim çocuklar bırakır. Savaş meydanlarında hayatını kaybeden binlerce askerin her biri birer baba, savaş sonrası büyüyen çocukların her biri de birer yetimdir. Bu yetimlik sadece cismani/fiziksel

anlamda değil, aynı zamanda zihinsel anlamda da bir yetimlik ya da kaybediştir. Aytmatov romanlarındaki kayıp babaları ve yetim çocukları da bu savaşın açtığı bu pencereden değerlendirmek doğru olur. Bu durum Korkmaz'ın ifadesiyle aynı zamanda bir varoluş problemidir: *“Stalin diktasınca zorla evinden koparılıp katledilen ama yolları hep beklenen kayıp bir baba imgesi, İkinci Dünya Savaşı'nın her eve yokluk ve ölüm bırakan uğursuz yılları, soğuk savaş döneminin yakıt insan bulma ve mankurt yetiştirme paranoyası gibi felaketler, Cengiz Aytmatov'u gerçek anlamda varoluş sorunu ile yüzleşmeye yöneltmiştir.”* (Korkmaz 2008:11)

Cengiz Aytmatov'un romanlarının önemli izleklerinden biri olan babasızlık ve yetim çocuklar; birbirine yakın bir kaç kaynaktan beslenir. Bu kaynaklardan ilki, Türkistan coğrafyasının 1917 Ekim İhtilali sonrası büyük sıkıntılarla ve hak etmediği bir şekilde karşıladığı yeni ve karanlık dönemdir. Bu yeni dönem, evlerinden/yurtlarından koparılan insanların “Ölüm ve Korku Günleri”yle dolu yok ediliş tarihidir. Kolektifleřtirme, köylerde kolhozlaştırılma, dünyanın dört bir tarafına gönülsüz sürgünlük, hapis ve ölümler, ihtilal sonrası çekilen acıların kâğıda dökülen kısa listesidir sadece. Aytmatov'un babası Törekuł Aytmatov “1937 yılında repressiyalanıp hakkında hüküm verilmiş” (Akmataliyev 1998:5) ve Stalin döneminde kızıl kırgına kurban edilmiş bir babadır, yazarın kendisi de yıllarca döneceği günü bekleyen bir yetim çocuktur.

İkinci kaynak, 1917 sonrası egemen olan ideolojinin, yerini sağlamlaştırmak adına dayatmaya çalıştığı yaşam biçimidir. Thoma'ya göre, Sosyalizm, aileye düşmanlığı gizleme ihtiyacı duymaz. Sovyetler birliğinin kuruluşundan sonra bu düşmanlığa uygun bir biçimde kolektif eğitimle kitlesel deneyler yapılır. Bunlar ideolojik direktiflere uygundur, ne var ki, bu durum aynı zamanda zarurettten doğar, çünkü savaş ve devrim milyonlarca çocuğu annesiz ve babasız bırakmıştır. İlk Sovyet yılları aynı zamanda büyük eğitim deneyleri, çalışma komünleri ve çocuk yurdu laboratuvarlarının devridir. Başlangıçta bir zaruret olan tüm bu kurumların ilerleyen yıllarda aileyi zayıf düşürmek amacına hizmet ettikleri bilinmektedir. 1918 yılında Milli Eğitim Kongresi'ndeki açıklamada:

“Biz çocukları aile yaşantısının zararlı etkisinden kurtarmalıyız. Bütün çocukları kaydetmeliyiz, açıkça konuşmak gerekirse, onları devletleştirmeliyiz. Yaşama gözlerini açtıkları ilk günden itibaren komünist çocuk yuvaları ve okullarının hayırsever etkisi altında büyüyecekler. Burada komünizmin abecesini öğrenecekler. Burada gerçek bir komünist olarak yetişecekler. Artık fiili ödevimiz; anneleri, çocuklarını Sovyet yönetiminin eline teslim etmekle yükümlü kılmaktan ibarettir (Thoma 2011:226) denilmektedir.

Bu düşünceler, Sosyalizm ve aile arasındaki ilişkinin değişen boyutuna da işaret eder. Babanın iki fonksiyonu vardır: Aile reisi ve

geleneğin taşıyıcısıdır. Toplumun da dünyanın da direği babalıktır. Ancak koruyucu ve kollayıcı babanın yerine bir başka irade geçmekte ve deyim yerindeyse çocuklar devletleştirilmektedir. “*Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı*” adlı kitapta, Aytmatov, 1937 yılında Cumhuriyet yöneticilerinin kara listeye alınması ve babasının da bu listede adının geçmesinin ardından babasının nasıl yok edildiğinden söz ederken, babasının annesine söylediği sözlerle bu duruma vurgu yapar: “*Çocukları alıp geri dön. Ben tutuklanırsam, “halk düşmanının eşi” diye seni de sorgulamaları, hatta sürgüne gönderme ihtimalleri var. Korumasız kalan çocuklarımızı ağlata ağlata “öksüzler yurdu”na gönderip soyadlarını değiştirirler.*” (Aytmatov-Şahanov 2000: 22-23).

Son kaynak ise, binlerce insanın istemeden kurban olduğu, binlerce ailenin babasız, erkeksiz, eşsiz kaldığı, binlerce ocağın söndüğü II. Dünya Savaşı’dır. İnsanın hiçbir yere ait olmadığına, kökeninin hiçlikte kaybolduğuna dair o elle tutulması zor duygu, daha savaş, babaları çocuklarından zorla koparıp almadan önce yayılır. Artık etrafta rastladığımız kayıp oğullar ve kızların işi çok zordur. Çünkü evlerinin adreslerini hiç bilmezler. Eve geri dönmek isteseler bile artık yolu bulamazlar. Aytmatov, bu zor durumu şöyle ifade etmektedir: “*Evet savaş yıllarında eli silah tutabilen erkeklerin hepsi cephegedeydi ya; ihtiyarlar, koca karılar, dul kadınlar ve çoluk çocuktan başka direği olmayan köye, onüç-ondört yaşındaki bizler büyük güç idik.*” (Aytmatov- Şahanov 2000: 48)

Çocukların/kederli yetimlerin babalarını kaybetmelerinin acısı büyüktür. Sağ kalan babalarsa savaşta yaşadıklarından dolayı depresyondadır. Babaların ölümü ya da hissizleşmesiyle birlikte çocukların yalnızlığı başlar. “*Gün Olur Asra Bedel*” romanındaki “Sabitcan” gibi köklerini kaybetmiş, ortalıkta dolanan gençlerin sayısı yavaş yavaş çoğalır.

I. İktidar Despotizmiyle Yüzleşmek: Babasız Kalan Toplum

İktidar, baba ve toplum arasında bir düzen ilkesi vardır. En yukarıda ilahi bir baba yani Tanrı, onun altında Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi hükümdar ve en altta ise Tanrının ve hükümdarın koruyucu kanatları altında bir koruyucu aile babası hüküm sürer. Bu ilke çerçevesinde, Türklerde de hükümdarın, Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi/mührünü taşıyan kabul edildiği ve bu anlamda yaşatıcı bir doğal baba babalık rolü üstlendiği açıktır. Bu doğal baba, haliyle toplumu bütünüyle kuşatır, toplumu bir araya getiren bireylere sahip çıkar ve ait olduğu/içerisinde biçimlendiği kültürün, inanç sisteminin sürekliliğini sağlar. Bu sürekliliği sağlarken adalet ve eşitlik düşüncesinden ayrılmaz, bu iki düşüncüyü mutlaka gözetmeye çalışır. Doğal baba, yaşamın

tamamıyla üzerinde değildir. Toplumda eşitliği, adaleti, dzeneni tesis edemediğinde i Oğuz ve dış Oğuzun atışması da kaçınılmaz olur. Bu tip çatışmaların yaşanmamasını için, babanın/iktidarın gücünü, kudretini sınırlayan mekanizmalar vardır. Bunların başında toplumu bir arada tutan kurallar bütünü olarak tanımlayacağımız “tre” gelir. Tre konuşunca baba susmak zorunda kalır.

Yıllar boyunca gcl ve güvenilir babalar tarafından korunmuş toplum/aile herhangi bir sorun yaşamaz. Çünkü burada söz konusu olan baba, biyolojik, kültürel anlamda simgesel bir babadır. Ancak Türkistan'ın işgaliyle başlayan ve Ekim İhtilali'ni izleyen tarihsel süreçte zihinlerdeki dzeneni sağlayan baba algısı değişir ve babayı, aileyi zayıf düşürmek ya da ortadan kaldırmak amacı güden bir varlık olarak algılayan bir başka düşünce yer etmeye başlar. Artık toplum babalığı değil, despotik, dzen sağlamaktan çok dzeneni yıkmak görevi üstlenen bir yapı tesis olunur. Bu doğal bir babalık değil, ideoloji üzerinde biçimlenen bir üvey babalıktır.

Bu bağlamda, hem iktidarı simgeleyen gücü hem de bu gücün ailedeki karşılığı olan ve toplumun geleneksel ve kültürel değerlerini koruyan, taşıyan ve aktaran babaların iktidar Tanrısıyla yer değişirmesi ve doğal babanın ortadan kalkması, birey ve toplum açısından pek çok sorunu da beraberinde getirir. İktidar Tanrısı/vey baba, toplumun tarihsel, kültürel, inanç anlamındaki birikimini yok sayarak yeni kurallar/yasa(k)lar koyar. Artık, kültür, gelenek, millet, sayđı ve sevgi gibi devamlılığı sağlayacak sosyal, kültürel, duygusal bağlar üzerinden temsil edilmeyen yeni ve korkutucu bir baba imgesinin varlığı hâkim olmaya başlar. Geleneksel baba rolünün ayaklar altında çiğnenmesi beraberinde bir kimlik ve değerler çatışmasını getirir. Bu iki gcten birisi eksik olduğunda, kişisel ve toplumsal bunalım kaınılmazlaşır. Üvey ocuk psikolojisini tüm toplum yaşamaya başlar.

Bir millet için inanç, dil, gelenek, kültür vb. kavramların ne denli önemli ve yaşatıcı olduğu ortadadır. Açıkçası, birey/toplum; oluşturulan yeni birliğin içerisinde kendisini güdüleyecek, anlamlı hissettirecek motifleri görmek zorundadır. Ancak, yeniden ve farklı bir bütün oluşturmaya çalışan baba için kck parçalar birer tehdit olarak algılanır. Vatan ve devlet geçmişi olan bu parçaların geçmişi yok edilerek hafızaları sıfırlanır. Baba bu yüzden despottur ve kendi iktidarını sürdürmek adına merhameti tamamen ortadan kaldırır. Bu merhametsiz tavrın en güzel örneklerinden biri Stalin'le ilgilidir. 1912 yılında Bolşevikler Gürcistan'da bir evde bir araya gelirler. Stalin de toplantıya katılanlar arasındadır. Misafirler evin misafir odasına buyur edilir. O sırada Stalin evin dokuz yaşındaki kck oğluyla holde yalnız kalır.

Birden çocuğun yüzüne bir tokat patlatır ve ardından çocuğa bakarak, “Artık beni hiç unutmazsın, der.(Naskali 2007: 11-12)

Aytmatov, “*Cengiz Han’a Küsen Bulut*” adlı eserinde bu yeni döneme egemen olan kudret Tanrısının/algısının tanımı da yapar: “...Bazıları insan hayatının önemli olduğunu sanıyorlardı... Ne laf ya! Devlet bir sobadır ve yakıtı da yalnız insandır. Yakılacak insan olmazsa soba söner. Sönen, yanmayan sobanın da hiçbir yararı yoktur. Ama öte yandan bu insanlar da devlet olmadan yaşayamazlar: Sobayı tutuşturan, yakan onlardır. Sobayı yanar tutmakla görevli olanlar da, ona yakıt temin etmelidirler. Her şey buna bağlı.” (Aytmatov 2007: 22)

Bu parçaları sistemin doğal parçası olarak kabul etmeyen üvey baba ki, -takma adı da bu üveyliğin sağlamasıdır: Stalin(çelik adam)-, parçanın geçmişten getirdiği devlet, tarih bilinci ve kültürel arka planı tamamen reddederek, her birine ayrı bir bilinç vererek onları ayrıştırır. Bu parçalardan birini öne çıkarıp, diğer parçayı mahrum eder. Böylece despot babaya mahkûm bir yapı inşa edilir. Aytmatov romanlarının babasızlıktan kaynaklanan ana sorunu da bu tür bunalımlar ve hâkim zihniyetin koruyucusu ve devam ettiricisi olan devletin, iktidarı altında bulunan insanları sınıf mücadelesi bağlamında, feodal-burjuva milliyetçiliği suçlaması, bir ülke halkının neredeyse tümünü sürgüne göndermesiyle bağlantılı olmalıdır. Bu bağlamda, Aytmatov romanlarındaki eksik aileyi, özellikle de babanın yokluğunu, toplumdaki hâkim zihniyetin koruyucusu/kollayıcısı olan devletin despotik tavrıyla ilişkilendirmek mümkündür. Bu ilişkilendirme, romanlardaki yetimlik duygusunu ve bu yetimliği kültürle telafi etme isteğini de anlamlı kılacaktır.

II. Varlık Alanından Kopartılan Yetim Kurban: Aytmatov

Aytmatov için sosyal, kültürel, siyasal, toplumsal ve simgesel anlamlar taşıyan “baba” figürüne ve babasızlık/yetimlik kavramına yazarın biyografisi bağlamında bakmak yararlı olacaktır. Aytmatov'un roman ve hikâyeleri incelendiğinde II. Dünya Savaşı'nın ve yazarın içinde yaşadığı dönemin şartlarının yazarın psikik ve düşünsel dünyasının şekillenmesinde çok önemli bir etkiye sahip olduğu açıkça görülecektir. Onun eserleri bu acılı savaşın ve Sovyet rejiminin Türk halklarına yaptığı baskıların sayısız yansımalarını taşımaktadır. Zaten yazar kendisiyle yapılan bir röportajda da “*Bence benim kitaplarımın en büyük özelliği gerçekleri yazmasıdır. Hayatın kendisini ve karşılaştığım acı, tatlı her şeyi olduğu gibi kitaplarıma aktardım.*” diyerek yaşanan hayatla eserleri arasındaki yakın ilişkiye açıklık getirmiştir. Açıkçası eserin oluşumu, yazarın babası ve yakın çevresindekilerin yaşadığı büyük acılarla yakından ilişkilidir. Daha hayatının ilk yıllarında kök ve geleneğin

üzerinde hayat bulduğu varlık alanından yani babadan “kopartılan” yetim kurbandır Aytmatov.

Aytmatov, Muhtar Şahanov ile yaptığı bir röportajda babası ile ilgili trajik anılarını şöyle anlatır:

“1937'nin Ağustos, Eylül aylarındaki Prava gazetesinde yayınlanan iki makalenin ardından devlet idaresindekiler kara listeye alınmaya başlandı. Babam da onların arasındaydı. Tehlikenin yaklaştığını hisseden babam; "Çocuklarla gidin. Beni tutuklayacak olurlarsa seni de Halk düşmanının hanımı diye sorguya çekebilir, sürgün edebilirler. Kimsesiz kalan yavrularımızı öksüzler evine teslim eder, soyadlarını değiştirirler. Frunze'ye değil, Şeker'e gidin. Anayurt, akraba, akran sizi aç bırakmaz. Yaşadığım sürece mektup yazar, haberleşmenin yollarını araştırırım." deyip, anamı Kazan tren istasyonundan trene bindirmiş. Tren kalktığı zaman, bir hayli mesafeye kadar bize el sallaya sallaya koşmuş, koşmuş. Değerli eşiyile candan sevdiği dört yavrusunu son defa uğurladığını Allah o anda ona hissettirmiş olmalı. Babamın Moskova'dan postane fişine aleracele yazdığı en son mektubunu halen saklıyoruz. Enstitüden atıldığını yazıyordu. "Acaba ne zaman tutuklayacaklar" diyen tedirgin hali her cümlesinden belliydi. Anam Nagima'ya gözbebeği dört yavrusunu emanet ettiğini, kendisinin suçsuz olduğunu ve gücünü kuvvetini genç Kırgız Devleti 'nin gelişmesi için sarf ettiğini anlatıyordu mektubunda.

Babam çok geçmeden, tutuklandı, trenle Frunze'ye getirilip hapse atıldı ve sorguya çekildi. Aradan çok geçmeden sülaleden dört kişi halk düşmanının yakın akrabaları oldukları gerekçesiyle hapse atıldılar ve bu kişilerden bir daha haber alınamadı.” (Aytmatov-Şahanov 2000: 22)

Babasının tutuklanmasının üzerinden yirmi yıl geçtikten sonra, 1957 yılında İçişleri Halk Komiserliği'nden bir yazı ulaşır. Annesi ve Aytmatov, heyecandan ne yapacaklarını şaşırılmış bir halde yola çıkarlar. İçlerinde yirmi yıl sonra bile hâlâ ümit vardır:

“Acaba babanız değişmiş mi? Tutukladıkları zaman 34 yaşındaydı. Bu sene 55 yaşına girdi. 20 yıldır görüşmüyoruz. Bir tek ölmediğimiz kaldı. Ne zorluklara maruz kalmadık ki? Allah babamı sağ salim görmeyi nasip eyleye. Fakat Sibiry'a'ya sürülenler arasında oralardan evlenenler de varmış. Olsun, hayatları pahasına dahi olsa bazı şeyleri yapmaya mecbur kalmışlardır muhakkak. Yeter ki yaşasın. Hay Allah, elim ayağım titriyor. Görüştüğümüzde sevinçten kalbim durmasın. Diyerek koşuyordu anam.” (Aytmatov-Şahanov 2000: 30)

Ancak hikâyenin sonu arzulanan gibi bitmez. Mektupta, babanın davasının yeniden ele alındığı ve ölümünden sonra aklandığı yazılmaktadır:

“Lanet olası bu kâğıt parçası 21 yıllık ümidimizi bir anda paramparça etmişti. Anamla ikimiz, deli dana gibi el ele tutuşarak neye uğradığımızı şaşırılmış bir vaziyette zar zor ilerliyorduk. Yaşamamızın hiçbir anlamı kalmamış, hayata olan bağlılığımız kopmuştu sanki. Anacığımıza bakıyorum; gözleri fersizdi, yüzünde ümitsizliğin ifadesi belirmişti. Hey kudret dedim kendi kendime. 21 sene boyunca her türlü eziyete, zorluğa tahammül ederek bizi destekleyen, Töreku! bugün olmazsa yarın gelir ümidiydi. Ah anam ah, bu uğurda sen neler çektin neler? Bir an bağıra bağıra ağlamak geldi içimden. Yıllar süren, bizim ailemizi kısılcasına alan adaletsizliği olanca sesimle lanetlemek istedim. Ancak yanımda sendeleye sendeleye yürüyen, ani haberin şokundan henüz ayrılamayan zavallı anacığımın yarasını deşmeye yim düşüncesıyla kendimi zorla susturmuş ve gözyaşlarına boğulmuşum.” (Aytmatov-Şahanov 2000: 31)

Aytmatov gibi yazarlar, “Toplumun Babasızlığı” başlığının altındaki bölümde ifade edilen değişimi kendi hayatlarında da yaşadıkları için karşı karşıya kaldıkları trajediyi yansıtmakta zorlanmazlar. Dönemin halka yaşattığı ruh hâllerini, kendi babasızlığıyla ve yaşadığı ruh hâliyle özdeşleştiren yazar; hayata ve topluma kayıtsız kalmaz. İki yaşam tarzı arasında tercihe zorlanan; doğru yolu arayan topluma yol göstermeye çalışır. Otorite boşluğu ve kargaşa ortamında, bu boşluğu doldurmaya çalışan Aytmatov, bir taraftan romanlarında dönemin çatışmalarından hareketle iyi ve kötüyü ortaya koyarak, topluma, diğer taraftan da kendisinden ve içinde yaşadığı toplumdan yola çıkarak, romanlarında yarattığı babasız kahramanlara babalık yapar.

III. Çift Taraflı Yetimliğin Kültürle Telifi Edildiği Alan:

Roman

Sovyet sistemi, bir taraftan 1917 Ekim ihtilali ardından kazandığı başarılarla temel oluşturarak kendisine meşruluk kazandırmak, bir taraftan da artık hâkim olduğu coğrafyada yaşayan insanları yeni yapıya uygun hale getirerek, ideolojiye uyumlu bir Sovyet insanı yaratmak adına her türlü vasıttan yararlanma amacı gütmüştür. Bu tarihten sonra toplumu, edebiyatı, sanatı, kültürü, siyaseti biçimlendiren düşünce, kaynağını Rus kültürünü merkeze alarak kendisini ifade etmeye çalışan Sovyet ideolojisinden alacaktır. Öte yandan Kırgız toplumu ise henüz yeni bir yaşamın eşiğine adım atmadan önce hayatını/kendisini kültürel kodların damgasını vurduğu bir varlık alanı içerisinde ifade etmektedir. Bu bağlamda, kendi dünya görüşü ve varlık alanı, önünde yeni yeni belirmeye başlayan sistemle taban tabana zıttır. Toplumun babasızlığı kısmında da üzerinde durulduğu gibi, Sovyet ideolojisi hem toplumu hem de metinleri baba otoritesinin koruyuculuğundan yoksun bırakmaktadır. Bu yoksun kalışın beraberinde getirdiği problemler “Gün Olur Asra Bedel” romanındaki Sabitcan üzerinden ifade edilmeye çalışılır.

İdeolojinin biçimlendirdiği bir eğitim sistemi içinde kolektif eğitimle kitlesel deneyler yapan okullardan mezun olan Sabitcan, olumsuz şartlar içinde kaygan ve korunmasız bir zeminin sağlaması gibidir. Yedigeı, kendi kendine, bu çocukların yüzlerine bakılmaz insanlar olarak yetişmelerinin sebebini sorar sık sık: “*Ne oluyor bu çocuklara? Nasıl bu duruma geldiler? Kazangap’la birlikte onları yazın kavurucu sıcakla, kışın fırtınasında, soğuğunda, okuyup adam olsunlar, Sarı-Özek bozkırında çürüyüp kalmaları diye, ‘Bizi gereği gibi okutmadılar, eğitimdiler’ demesinler diye, Kumbel’deki yatılı okula götürmemişler miydi?*” (Aytmatov 2009: 40)

Sabitcan, Kazangap’ı yitirmekle babasız kalmamış, babasızlığı çok daha önce başlamıştır. Babaya duyulan ihtiyaçtan kurtulmak, ancak çok büyük bir dönüşümü gerçekleştirmekle mümkün olacaktır. Bu dönüşümü sağlayan şey ise yatılı okullardır. Bu bağlamda Sabitcan, kendisi bu durumun farkında olmasa da, kültürel anlamda bir yetimdir: “*Kazangap ’ın bu bilgiç oğlu meğer oraya babasının cenaze töreni için değil onu hemen orada bir çukura bırakıp bu işten sıyrılmak ve bir an önce gerisin geriye dönmek için gelmiş*” (Aytmatov 2009: 431-32)

Sadece fiziksel anlamda değil, zihinsel anlamda da bir yetimlik ya da kaybedişin eşiğinde olduğunu idrak edemeyen Sabitcan için babası Kazangap, bir an önce bir çukura atılarak kendisinden kurtulması gereken cesetten başka bir şey değildir. Babanın temsil ettiği kolektif bilinçaltıyla bütün bağlar tamamen kopmuştur. Bu yüzden ölümün ve bu cenazenin neden bu kadar önemli olduğunun farkına varması mümkün değildir. Sabitcan, her şeyi yutan korkunç bir masal kahramanına dönüşmüştür. Ötekileşen insan da çevresindeki her şeyi yutar, zarar verir. Ötekileşme insanı sersemletmekte ve tıpkı bir uyurgezer tavrıyla makine-robot gibi harekete zorlamaktadır. Mezar, çukur, ölümü hatırlatmasının yanı sıra yok edilmeyi, terk edilmeyi, toprağın altına girmeyi de hatırlatmaktadır. Ancak romanda Kazangap’la birlikte onun temsil ettiği kültürel değerlerin oğlu tarafından mezara konularak üzerinin örtülmeye çalışılması bu noktada anlamlıdır.

“*Gün Olur Asra Bedel*” romanında, Sabitcan soyundan gelen insanların yanı başında, kendilik değerlerine bağlı kalarak mücadele eden bir babayı diriltmeye ve deyim yerindeyse eski düzeni kurtararak altın çağa dönüşü sağlamaya çalışan Abutalip gibi insanlar da vardır. Aytmatov’un Abutalip’le göstermeye çalıştığı şey, kültürün “simgesel babası”nı aramasıdır. Abutalip, Sarı Özek bozkırında büyüyen çocuklarının hiçbir değerı olmayan berbat bir yerde yaşadıklarını söylemesinler diye düşünerek, eski türkülerini, efsaneleri yazıya geçirir. Aslında anlamlı bir mirastır bu. Çocukları yetiştiğinde hayat eskisinden de zor olacaktır. Bu miras, çocuklarının daha küçük yaşta akıllarını

başlarına almalarına, bir başka ifadeyle tarihselliklerini kavramalarına hizmet edecektir:

“Zaman çarkı dönüş hızını arttırıyor. Bununla birlikte, kendi kuşağımız için son sözü yine kendimiz söylemeliyiz. Atalarımız bu maksatla bazı efsaneler, masallar söylemiş ve kendilerinden sonraki kuşaklara ne kadar büyük insanlar olduklarını anlatmak, kanıtlamak istemişlerdir. Bizde bugün atalarımız hakkındaki yargımızı bu efsanelere bakarak veriyoruz. İşte, çocuklarım için benim yaptığım da bundan farklı bir şey değil” (Aytmatov 2009: 185-186).

Toplumun yetimliği, Abutalip’i baba arama çabasına götürür: Kültür. Çünkü her toplum kendinden önceki kültürün çocuğu veya devamıdır. Ancak sistem bu kadarına bile tahammül edemez ve onu tutuklayarak hem toplumu hem de çocuklarını bir kez daha yetim bırakır. Yedigey’in bu durumdan dolayı suçladığı Abilov’a söylediği: *“O zavallı yavruları niçin yetim bıraktın?”* sorusunda gizlidir her şey. Yedigey, çocuklara babalarının uzak denizlere giden bir gemiye tayfa olarak verildiğini ve gemi seferden döner dönmez babalarının da geleceği yalanını söyler ama o yolları sürekli beklenen baba bir daha geri dönmez. Ancak babanın yokluğu, daha önce de ifade edildiği gibi, onlara miras bırakılan metinlerle telafi edilmeye çalışılacaktır.

Toprağın insan yaşamındaki belirleyici rolünün trajik çizgilerle ifade edildiği *“Toprak Ana”* romanında ise sadece toprağı değil, ailenin bağlanacağı/devamlılığın ifadesi babaları yok ederek kendi varoluş alanlarını tüketen savaş anlatılır. Cengiz Aytmatov, İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı ve insanlığın çok büyük boyutlu yıkım ve kayıplara uğradığı bir döneme işaret ederken, savaşın, insanların bağlanacağı bir baba düşüncesinin yokluğuna karşılık geldiğini ısrarla vurgular. Savaşın içinde başlayan yeni hayatta önce Kasım, ardından Masalbeg, Suvankul ve Caynak teker teker askere alınır. Savaş, aldığı kurbanlarla sadece babayı değil, aynı zamanda aile kurumunu da ortadan kaldırmıştır. Savaşta yitirilen baba ve çocukların ardından geride kalan çocuk Canbolat’tır. Canbolat, sistemin melez çocuğudur/yetimidir. Savaşın ardından gelecek onunla kurulacaktır. Tolgonay, geçmişten/babadan edindiği deneyimle Canbolat aracılığıyla yeni bir dünya kurmaya çalışır. Romanın sonunda, yaşadığı bütün trajediye şahitlik eden toprakla konuşan Tolgonay, Canbolat ve diğerlerinden savaşız, insan sevgisinin egemen olduğu bir dünya beklemektedir: *“Bir gün gelince Canbolat’a her şeyi anlatacağım. Eğer doğa, yürek ve akıl verdiyse ona, beni anlayacak. Ya ötekiler, bu güzelim dünyada yaşayan öteki insanlar ne olacak? Onlara da seslenmek istiyorum... Ey güneş! Işıklar saçarak dünyamızı dolaşırken anlat bunu insanlara.” (Aytmatov 2013:120)*

“Beyaz Gemi”, romanında ise anne ve babası ayrılmış isimsiz bir çocuğun baba hasreti ön plandadır. Çocuğun babaya dair bildiği tek şey beyaz bir gemide çalışıyor olduğudur. Ancak tüm çabalarına karşın, romanın yazarı gibi onun da babasına ulaşması mümkün olmaz. Daha en baştan babanın koruyucu gölgesinden ayrı/yetim bırakılmıştır. Bu boşluğu dedesi Mümin Dede doldurmaya çalışır. Dedenin en büyük katkısı kültürel anlamda çocuğun biçimlenmesine yardım etmektir. İsimsiz çocuk, Mümin Dede aracılığıyla babasızlığını Boynuzlu Maral Ana efsanesiyle telafı eder. Bir millete ait bir metin, onun hükmünü/doğruluğunu kabul edenler üzerinde iktidar sahibi olur. Bu bağlamda, Maral Ana Efsanesi, hem çocuk üzerinde babasızlığı telafı mekanizması oluşturur hem de bu metnin bir toplum üzerindeki otoritesinin altını çizer. Bu efsane Kırgız halkına yeniden doğuşun nasıl olabileceğinin hikâyesini anlatmıştır. Böylece Kırgız kimliği yok edilmesi mümkün olmayan, herkesin ulaşabileceği ve dilden dile aktarılan bu metin sayesinde korunacaktır. Üstelik bu metin, sıkıntılar içinde boğuşan bir topluma, sahip olduğu bütün birikimlerin köklerini ilk olana bağlama imkânı da tanıyacaktır. Eserin sonunda maralların Mümin Dede tarafından öldürölmesi, isimsiz çocuğun kültürel anlamda da telafı edilemeyecek bir bilince ulaşmasına yol açar ve intiharına sebep olur:

“Çocuk, dedesinin burada toza-toprağa uzanarak yatışının asıl sebebini biliyor muydu? Torununa Boynuzlu Maral Ana'nın kutsallığını anlatmıştı. Onu buna inandırmıştı. Sonra da bütün anlattıklarına, telkinlerine kendisi ihanet emişti. Hem de bunu talihsiz kızı ve torunu için yapmıştı. İşte bunun için, rezil olduğu için ölü gibi yatıyordu burada. Bunun için cevap veremiyordu...

-Balık olacağım ben, duyuyor musun dede, balık olacağım ve yüzüp gideceğim buralardan. Kulubeg gelirse ona benim balık olduğumu söyle.” (Aytmatov 2013:166-167)

Metinden de anlaşıldığı gibi, Kırgızların babayla devam etmesi gereken mirası, baba ortalıkta olmayınca önce Mümin Dede sonra da marallar tarafından üstlenilmiştir. Ancak maralların Mümin Dede tarafından öldürölmesi bu kaotik boşlukta tutunacak bir dal arayan çocuğun ümitlerini tamamen boşa çıkarmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak, “kayıp baba imgesi” ve “yetim çocuklar” Cengiz Aytmatov'un romanlarında sık sık vurgu yapılan bir temadır. Bu vurgunun, dönemin sosyal, siyasi, kültürel atmosferiyle doğrudan ilgili olduğu da açıktır. 1917 Ekim ihtilali sonrası eski otoritesi-gücü kalmayan devlet makamı, toplum üzerinde bir yetimlik psikolojisi yaratır. Bu durumun yansıması olarak, özellikle kendileri de aslında birer yetim olan

yazarların ürünü olan romanlarda işlenen babasızlık ve yetim çocuklar vurgusuyla, yaşanan devrin bu gerçekliği ortaya konulur.

Türklerde iktidar, ailedeki baba gibi algılanmakta ve büyük ölçekte yönetilen toplumun tamamı küçük ölçekte ise birey bağlamında bir baba olarak görülmektedir. Bu baba, mutlak bir otoriteye sahiptir ve devletin, toplumun koruyucusu ve temsilcisi durumundadır. Bu doğal baba, haliyle toplumu bütünüyle kuşatır, toplumu bir araya getiren bireylere sahip çıkar ve ait olduğu/içerisinde biçimlendiği kültürün, inanç sisteminin sürekliliğini sağlar. Bu sürekliliği sağlarken adalet ve eşitlik düşüncesinden ayrılmaz, bu iki düşüncüyü mutlaka gözetmeye çalışır. Ancak Ekim ihtilalini izleyen tarihsel süreçte, zihinlerdeki düzeni sağlayan baba algısı değişir ve babayı, aileyi zayıf düşürmek ya da ortadan kaldırmak amacı güden bir varlık olarak algılayan bir başka düşünce yer etmeye başlar. Artık toplum babalığı değil, despotik, düzen sağlamaktan çok düzeni yıkmak görevi üstlenen bir yapı tesis olunur. Bu doğal bir babalık değil, ideoloji üzerinde biçimlenen bir üvey babalığıdır. Bu bağlamda, Aytmatov romanlarındaki eksik aileyi, özellikle de babanın yokluğunu, toplumdaki hâkim zihniyetin koruyucusu/kollayıcısı olan devletin despotik tavrıyla ilişkilendirmek mümkündür. Bir taraftan babanın kaybı diğer taraftan güçlü bir iktidar-baba olmamasından kaynaklanan yetimlik duygusu, yazarın, sözü edilen her iki yetimliği kültürle telafi etme isteğini anlamlı kılmaktadır.

KAYNAKLAR

AYTMATOV, Cengiz (2009). **Gün Olur Asra Bedel**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

AYTMATOV, Cengiz (2013). **Toprak Ana**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

AYTMATOV, Cengiz (2013). **Beyaz Gemi**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

AYTMATOV, Cengiz-Muhtar Şahanov (2000). **Kuz Başındaki Avcının Çılgınlığı “Yüzyılların Kavşağındaki Sırdaşlık”**, Ankara: Tolkun Yayınları.

AKMATALİYEV, Abdıldacan (1998). **Cengiz Aytmatov’un Dünyası**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

NASKALİ, Emine Gürsoy, (2007). **Stalin ve Türk Dünyası**, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

KORKMAZ, Ramazan (2008). **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzleri**, Ankara: Grafiker Yayınları.

THOMA, Dieter (2011). **Babalar Modern Bir Kahramanlık Hikayesi**, İstanbul: İletişim Yayınları.